

KÁRBIN ÁKOS

**A Német Birodalom diplomatáinak
jelentései az Osztrák–Magyar Monarchia
valutareformjával kapcsolatban
1889–1893**

Az arany megjelenése az egyes államok pénzrendszerében nem egyedi jelenség, hanem a 19. század második felében egy globális folyamat, amely nemcsak európai, hanem tengerentúli országokra is jellemző volt. A Monarchia a nemzetközi piacgazdaság nyomására megérezte a reform szükségességét, így csatlakozott a nemzetgazdaságokat összekötő aranystandard rendszerhez. Az ipari forradalommal járó, robbanásszerűen emelkedő kereskedelem egyik meghatározó eleme a stabil valuta. Az ingadozó valutában való fizetés olykor előnnyel járt, és extra bevételre tehetek szert a külföldi piacokra termelő kereskedők és gazdálkodók, de amint a Monarchia valutája gyengülni kezdett, a folyamat a visszájára fordult, és a termékeiket exportálók veszteséget könyvelhettek el. Tehát a birodalomnak érdekében állt, hogy a többi nemesfémhez képest a stabil aranyhoz szabja valutáját.

Az Osztrák–Magyar Monarchia már létrejöttékor, a kiegyezésben (1867. évi XVI. törvénycikk XII. cikkelye) rögzítette, hogy az elavult ezüstről a stabil aranypénzrendszerre kívánja valutáját alapozni. A reformra 1867-től azonban huszonöt évet kellett várni. A valutaszabályozással kapcsolatos előkészítő munka már az 1889. február 26-án kelt osztrák pénzügyminiszteri levéllel megkezdődött a Monarchia két kormánya között. A 1887. évi XXIV. törvény XII. cikkelye megerősítette az aranystandard igényét, azonban annak bevezetése előtt ankétokat kellett tar-

tani. Így azok megszervezésében 1889-ben már másfél éves késésben voltak a pénzügyminisztériumok.

Eleinte a két országrész pénzügyi gárdája nem tudta, hogy pontosan mit is jelentsen a valuta rendezése. Indítsák-e be az elmaradt készfizetést, a papírpénz átváltását ércpénzre, akár-mikor kéri is az ügyfél? Vagy rehabilitálják az 1879 óta felfüggesztett ezüstpénzveretést? Esetleg induljanak el egy teljesen új úton, és csatlakozzanak az aranystandard rendszerhez? Amennyiben a csatlakozás mellett döntenének, akkor a francia frank mintáját, vagy a német márka modelljét kövessék, vagy saját pénzrendszert alkossanak? Az állam hogyan törlesztheti az Osztrák–Magyar Bank felé 80 milliós adósságát? Amennyiben az arany bevezetése mellett döntenének, úgy vásárlás vagy konverzió útján szerezzék be az ércfedezetet?

Noha a kiegyezésben a törvényalkotók világosan megfogalmazták az arany bevezetésének igényét, a Monarchiának az elvi kérdések mellett gyakorlati problémák sorára is választ kellett találnia. Számításba kellett vennie az évek hosszú sora alatt felhalmozott óriási mennyiségű ezüstkészletét, amely ráadásul időközben elveszítette az értékét. Az osztrák és a magyar kormányoknak 1891 második felében ki kellett egyeznie a német kormánnyal az osztrák veretű egyesületi tallérok átvételében, ami gondot okozott, ugyanis a Monarchia az addig is tetemes mennyiségű ezüstkészletét nem kívánta növelni, azonban kényszerhelyzetbe került, az áhított német vám- és kereskedelmi szerződést megghiúsíthatta volna, ha nem veszi át a közel 37 millió forintnyi ezüsttallért.¹ Sőt 1892 első hónapjaiban az Osztrák–Magyar Bank élére új főkormányzót kellett kinevezni. A kormányoknak ez idő alatt még a drága arany beszerzéséről is gondoskodniuk kellett. Így a kabinetek a konverziók segítségével látták biztosítottnak az aranypénzrendszer bevezetéséhez szükséges aranyfedezet megteremtését.

¹ Erről lásd bővebben: KÁRBIN Ákos: Kényszer, vagy praktikus megoldás? A Német Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia együttműködése az osztrák veretű egyesületi tallérok forgalmon kívül helyezésében. *Fons* 2016/4. 485–527.

Dolgozatunkban terjedelmi okok miatt nem részletezhetjük a reform egyes lépéseit.² Jelen munkánkban csak a Német Császárság bécsi nagykövetének és a budapesti főkonzuljának jelentéseire koncentrálunk a Monarchia valutareformjával összefüggésben. Vagyis a valutaszabályozással kapcsolatos előkészítő munka kezdetétől egészen az 1893. januári konverziós szerződések megkötéséig követjük nyomon az eseményeket a német diplomáciai iratok segítségével.

A történészek között a diplomáciai jelentések forrásértékéről nincs konszenzus. Írásom, közvetve, erre a kérdésre is reflektál azzal, hogy értékeli a német diplomaták jelentéseit egy jól körülhatárolható kérdésben. A választás azért esett a Német Birodalom követeinek a jelentéseire, mert gazdaságilag, pénzügyileg és hadászatiilag a Monarchia legfontosabb partnere, valamint sorsának alakulásában meghatározó volt a szövetségi rendszere. A kettős szövetség (Zweibund) megalkotása minden más országhoz képest kivételesen szoros partnerséget jelentett a két állam számára.

A Bécsben és Budapesten működő diplomaták jelentéseiből egyértelműen kiderül az, hogy a németek számára meghatározó fontossággal bírtak a Monarchiában zajló gazdasági folyamatok. Oly mértékű állami reform, amely Ausztria–Magyarország valutáját érintette, természetesen más országokra is hatást gyakorolt. Különösen olyan szoros szövetség esetén, mint amely a két birodalom között fennállt. A német kormányzat ezeken a jelentéseken keresztül látta a Monarchiában zajló folyamatokat, s ezek nyomán ítélte meg az eseményeket.

1891. évi vám- és kereskedelmi szerződés a Német Császársággal

A Német Császárság és az Osztrák–Magyar Monarchia között 1879 óta erős szövetség állt fent, ugyanakkor gazdaságilag is

² Ezt *Wekerle Sándor és az Osztrák–Magyar Monarchia valutareformjának kezdeti lépései 1889–1893. Döntéshozatal és megvalósítás* című, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 2015. február 10-én megvédett doktori disszertációmban tettük meg.

szoros volt a viszonyuk.³ A bismarcki rendszer egyik elemeként 1878 óta egy rövidebb ideig a két birodalom vám- és kereskedelmi szerződést kötött egymással, azonban 1881-től a német érdekeket szigorú protekcionizmus jellemezte. Így nem véletlen, hogy a felek élénk érdeklődést mutattak egymás gazdasága, valamint pénzügyei iránt. A Monarchia valutaszabályozásának kezdetén számításba vette annak lehetőségét, hogy a Német Császárság mintájára az aranymárkát honosítja meg pénzrendszerében, tehát a németek figyelmét felkeltették – sok egyéb más szempont mellett – a művelet iránt.

Németország az Oroszországtól való félelemtől vezérelve szövetségi rendszert hozott létre, amelynek része volt a Monarchia, később pedig Olaszország is. I. Vilmos császár halálával egy hosszú folyamat ért a végéhez. III. Frigyes uralkodásának kezdetén félt, hogy alkotmánymódosítással a Reichstagot a kancellár hatáskörébe rendeli, ezt azonban rövid ideig tartó uralkodása nem tette lehetővé. Ekkor lépett a trónra II. Vilmos. A Német Császárság számára Ausztria–Magyarország olyan fontossággal bírt, hogy Vilmos röviddel császárrá koronázása után 1888 októberében szövetségesénél bemutatkozó látogatást tett Bécsben.⁴

Németország a bismarcki politika követésében stabilitást és nyugalmat sugárzott. Ez az állapot Bismarck 1890. márciusi menesztésével megváltozott. Leo von Caprivi, az új kancellár II. Vilmos világpolitikai koncepcióját egyértelműen kiszolgált. Caprivi és Adolf Marschall von Bieberstein külügyminisztériumi államtitkár érdeke az volt, hogy győzelmet vívjon ki két fronton is különböző szerződési viszonyokkal Oroszország és Franciaország ellen.⁵ Caprivi kereskedelmi offenzívájára válaszként az 1891. augusztusi orosz–francia közeledés, amely egyértelműen Németország hegemoniájának túlzott megerő-

³ Helmut RUMPLER–Jan Paul NIEDERKORN (Hrsg.): *Der „Zweibund“ 1879. Das deutsch-österreichisch-ungarische Bündnis und die europäische Diplomatie.* Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien, 1996.

⁴ Konrad CANIS: *Bismarcks Außenpolitik 1870–1890. Aufstieg und Gefährdung.* Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn, 2008. 356.

⁵ Konrad CANIS: *Von Bismarck zur Weltpolitik. Deutsche Außenpolitik 1890 bis 1902.* Akademie Verlag, Berlin, 1999. 16.

sődése és a hatalmi egyensúly megbillenése ellen irányult.⁶ Ennek a gondolatnak a folytatásaként Németország elsőként a Monarchiával kívánta felújítani a vám- és kereskedelmi szerződését. Így Budapesten az osztrák és a magyar kormányok között már 1890 áprilisában megindultak a tárgyalások a vámtételekkel kapcsolatban.⁷ A német könnyű- és nehézipar képviselői egyöntetűen támogatták a birodalmi kormány törekvéseit.

A Német Birodalom és a Monarchia képviselői között a vám- és kereskedelmi szerződéssel kapcsolatban a tárgyalások azonban 1891. év végéig elhúzódtak. Ugyanakkor a Monarchiában a valutaszabályozás lépésben haladt előre, mivel 1891 közepére az osztrák veretű egyesületi tallérok ügye lelassította azt. A Monarchia nem kívánta elszalasztani a vám- és kereskedelmi szerződés megkötését, mivel a közép-európai gazdasági tér aktív szereplője kívánt maradni. Ez Magyarország számára különösen fontos volt, mivel exportjának 62%-a Németországba irányult.⁸ Így a felek 1891. december 6-án újabb vám- és kereskedelmi szerződést írtak alá.

Német diplomaták

Mint szövetséges, a diplomatáin keresztül a Német Császárság behatóan tanulmányozta a Monarchiában működő gazdasági folyamatokat, így annak valutaszabályozásával kapcsolatos tevékenységét is. A Német Birodalom működése és fennállása alatt a kancellár a külügyminisztériumot vezette, mint miniszterelnök temérdek feladatot látott el, így mellette az államtitkár és helyettese intézte a külügyi természetű ügyeket.⁹ A kül-

⁶ Rainer LAHME: *Deutsche Aussenpolitik 1890–1894. Von der Gleichgewichtspolitik Bismarcks zur Allianzstrategie Caprivis*. Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, Göttingen, 1990. 228.

⁷ Rolf WEITOWITZ: *Deutsche Politik und Handelspolitik unter Reichskanzler Leo von Caprivi 1890–1894*. Droste Verlag, Düsseldorf, 1978. 53.

⁸ Konrad CANIS: *Die bedrängte Großmacht. Österreich–Ungarn und das europäische Mächtesystem 1866/67–1914*. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn, 2016. 213.

⁹ Lamar CECIL: *The German Diplomatic Service, 1871–1914*. Princeton University Press, New Jersey, 1976. 7.

ügyminisztérium székhelye Berlinben a Wilhelmstrasse 75–77. szám alatt volt található, s hatásköre alá tartoztak a külszolgálatot ellátó diplomaták, külügyi alkalmazottak, referensek.

A német külügyminisztériumot négy osztály alkotta: a politikai, a kereskedelmi, a jogi, valamint 1890-től a gyarmati osztály.¹⁰ A diplomatáknak a 19. század végén is hasonló feladatuk volt, mint manapság, egy állam reprezentációja másik idegen országban. Mindemellett nagy fontosságú volt az adott országban külszolgálati missziót teljesítő diplomata számára a külkereskedelem alakulása is. A diplomaták kereskedelemmel kapcsolatos jelentései a minisztériumon belül a II. kereskedelmi osztályhoz futottak be, ahol nyolc-tíz főből álló tanácsadó személyzet fogadta és elemezte a jelentések gazdasági értékét, majd továbbította azokat a birodalmi kincstári hivatalba.¹¹

A diplomatajelöltekkel kapcsolatos legfőbb elvárás 1880-tól az volt, hogy legalább 6000 márka éves jövedelemmel rendelkezzenek. Így a diplomata pályát az előkelő arisztokrata, elsősorban porosz családok sarjainak tartották fenn. Nem egyedi jelenség a németországi példa, ugyanis az arisztokrácia Európa más országaiban is hasonló arányban reprezentáltatott a külügyben.¹² Az 1867 és 1914 közötti időszakban 548 személy töltött be diplomatapoztot, amelyből 377 volt nemesi származású, vagyis a tisztviselők 69%-a az arisztokrácia soraiból került ki.¹³

Míg a minisztériumba a polgárság soraiból is bekerülhettek, addig külszolgálatot csak nemesek láthattak el. Az első osztály munkatársait egészen 1914-ig 61%-ban az arisztokrácia szolgáltatta. A többi osztályba a gazdagabb polgárcsaládok fiai is bekerülhettek. A német diplomáciai karhoz tartozó személyek

¹⁰ Hans PHILIPPI: *Das deutsche diplomatische Korps 1871–1914*. In: Klaus SCHWABE (Hrsg.) *Das Diplomatische Korps 1871–1945*. Harald Boldt Verlag, Boppard am Rhein, 1985. 44–45.

¹¹ Hans PHILIPPI: I. m. 44.

¹² Thomas G. OTTE: 'Outdoor Relief for the Aristocracy'? European Nobility and Diplomacy, 1850–1914. In: Markus MÖSSLANG–Torsten RIOTTE (eds.): *The diplomats' world. The cultural history of diplomacy, 1815–1914*. Oxford University Press, Oxford, 2008. 26–27.

¹³ John C. G. RÖHL: *Kaiser, Hof und Staat. Wilhelm II. und die deutsche Politik*. C. H. Beck Verlag, München, 2007. 164.

egyharmada jogi tanulmányokat folytatott, és ezzel a végzettséggel is rendelkezett.

Német diplomaták az Osztrák–Magyar Monarchiában

Bécs

Dolgozatunkban a német diplomaták jelentéseire fókuszálunk, így a bécsi nagykövetség és a budapesti főkonzulátus egyes beszámolóit használtuk fel. Tekintsük tehát végig, hogy időszakunkban kik voltak azok a személyek, akik Bécsben és Budapesten a nagyköveti, illetve a főkonzuli tisztséget betöltötték.

A Német Császárságnak Bécsben működött nagykövetsége, a Monarchia más városaiban, Budapesten és Triesztben pedig főkonzulátusa. A császárvárosban Heinrich VII. Prinz Reuss német birodalmi nagykövet teljesített hosszú időn – tizenhat éven – keresztül szolgálatot. I. Vilmos német császár 1878. június 12-én nevezte ki Reuss herceget bécsi nagykövetté.¹⁴ Hivatalát 1878. július 28-án foglalta el, és megbízólevelét augusztus 1-jén adta át Ferenc Józsefnek. Reuss pozíciójánál fogva kiemelkedő fontosságú szerepet játszott a Német Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia közötti viszony minden értelemben vett szélesítésében és mélyítésében. A nagykövet mint I. Vilmos császár reprezentánsa a német–osztrák–magyar szövetségi rendszer kialakításában kulcspozíciót töltött be. Reuss egyik fő tulajdonsága a rendkívüli tapintatossága volt, amely miatt vagy nagyon kedvelték, vagy nagyon utálták.¹⁵ Előzékenységéhez társult még a hosszú szolgálati idő következtében megszerzett tapasztalata és a szerteágazó kapcsolatrendszere, ugyanis bé-

¹⁴ *Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes 1871–1945*. III. L–R. Hrsg. Auswärtigen Amt – Historischer Dienst – von Maria KEIPERT–Peter GRUPP. Bearb. von Gerhard KEIPER–Martin KRÖGER. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn–München–Wien–Zürich, 2008. 632.

¹⁵ *Erinnerungen und Gedanken des Botschafters Anton Graf Monts*. Hrsg. v. Karl Friedrich NOWAK–Friedrich THIMME. Verlag für Kulturpolitik G.M.B.H., Berlin, 1932. 115.

csi megbízatása előtt sok európai udvarban szolgált. Ferenc Józseffel nem állt szoros érintkezésben, évente csak egy alkalommal találkoztak, amikor más diplomatákkal egyetemben a császár családi vacsorára hívta meg. Reuss egyébként az általa rendezett estélyeken saját maga komponálta vonósnégyes darbjaival szórakoztatta arisztokrata társaságát.

Sönke Neitzel kutatásai szerint Reuss ahhoz a diplomata-generációhoz tartozott, amely az 1820–1840 közötti időszakban született, így erre a kohorszra jellemző a Bismarckhoz és rendszeréhez való lojalitás, valamint a világhatalmi törekvések kritikája.¹⁶ Bismarckhoz címzett leveleit egyszerűen csak tisztelt főnök megszólítással írta. Bismarck menesztését követően Reuss továbbra is hűséges maradt hozzá, azonban oly módon, hogy erről II. Vilmos és Caprivi nem szerezhetett tudomást.¹⁷ Végzetes hibát követett el, amikor 1892-ben, a Herbert von Bismarck esküvője körül kialakult afférban szint vallott, ezért pályáját 1894-ben, nyugállományba vonulásakor fejezte be.

Budapest

Vizsgált időszakunkban a Német Császárság első budapesti főkonzulját a rövid uralkodású III. Frigyes császár nevezte ki Ludwig Graf von Plessen-Cronstern személyében. Plessen 1888. április 8-án kapta meg megbízását az uralkodótól, hivatalát azonban csak 1888. szeptember 1-jén foglalta el.¹⁸ Plessen báró¹⁹ 1890. augusztus 23-ig működött Budapesten.

A következő főkonzul egy berlini, porosz diplomata, Anton Graf von Monts de Mazin. A császár 1890. október 29-én nevezte ki a bécsi nagykövetség első titkárát a budapesti főkonzul

¹⁶ Sönke NEITZEL: *Diplomatie der Generation? Kollektivbiographische Perspektiven auf die Internationalen Beziehungen 1871–1914*. In: *Historische Zeitschrift*, Band 296. 2013/1. 92–94.

¹⁷ James STONE–Winfried BAUMGART (Hrsg.): *Heinrich VII. Prinz Reuß Botschafter unter Bismarck und Caprivi. Briefwechsel 1871–1894*. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn, 2015. 27.

¹⁸ *Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes*: I. m. 494.

¹⁹ Plessen bárói, majd 1898-tól grófi rangot viselt.

zulátus élére.²⁰ Reuss 1890. november 5-én bocsátotta el hivatalából.²¹ Néhány nap múlva Monts megírta a kancellárnak, hogy hivatalát 1890. november 11-én foglalta el Budapesten.²² Magyarországgal kapcsolatban Monts már sok tapasztalatot szerzett mint első titkár (1886–1890), Bécsben kötött barátságot többek között Thallóczy Lajossal és Ernst von Plenerrel.

Monts hivatalos formában értesítette Szapáry Gyulát, a magyar miniszterelnököt, hogy budapesti működését 1890. november 20-án megkezdte, és bemutatkozásához időpontot kért.²³ 1891 februárjában azért kereste fel Szapáryt, mert Ferenc Józsefnek a budai várban tartott audienciáján kívánt bemutatkozni.²⁴ Mindenestre Monts azt írta visszaemlékezéseiben, hogy a császárral csak két alkalommal beszélgetett hosszabban.²⁵

Hivatalos kapcsolatán túl, mint magánember is igyekezett Szapáryval érintkezésben állni. Így alkalma nyílhatott arra, hogy a kormányfőtől híreket szerezhessen be.²⁶ Egyébként Monts tisztelte Szapáryt arisztokrata származása miatt, azonban a hármasszövetséggel kapcsolatos politikáját kezdetlegesenek, de ugyanakkor igen lelkesítőnek tartotta. A hivatalában őt követő Wekerlét pedig ügyes szakembernek könyvelte el. Monts azonban a dualizmust illetően arrogánsan kijelentette, hogy

²⁰ *Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes*: I. m. 288.

²¹ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (a továbbiakban PAAA) P 52030. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. Heinrich VII. Prinz Reuss an Leo von Caprivi. Wien, den 5. November 1890.

²² PAAA P 52030. Kaiserlich Deutsches Generalkonsulat für Ungarn. Anton von Monts an Leo von Caprivi. Budapest, den 11. November 1890.

²³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) K 467. A miniszterelnök félhivatalos levelezése. 3. csomó. Kaiserlich Deutsches Generalkonsulat für Ungarn. Anton von Monts an Szapáry Gyula. Budapest, den 20. November 1890.

²⁴ MNL OL K 467. A miniszterelnök félhivatalos levelezése. 3. csomó. Kaiserlich Deutsches Generalkonsulat für Ungarn. Anton von Monts an Szapáry Gyula. Budapest, den 12. Februar 1891.

²⁵ *Erinnerungen und Gedanken des Botschafters Anton Graf Monts*: I. m. 116.

²⁶ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban OSZKK) Fond IV/846. gr. Szapáry Gyula – Falk Miksához. [h. n., é. n.] október 17.

„az szerencsétlen tákolmány, amelyet könnyelmű dilettánsok alkottak”.²⁷

Monts a császári főkonzuli hivatalt és a lakását 1891. május 1-jétől Budapesten, az Andrásy út 98. szám alatt egyesítette.²⁸ Hivatalát Magyarországon 1894. június 1-jéig viselte.²⁹ Mellette teljesített szolgálatot Budapesten Adolf Jager konzulátusi titkár és dr. Samuel Weiss irodatiszt.

A valutaszabályozást érintő kezdeti német benyomások

Már idejekorán feltűnt a németek számára is, hogy Julian Dunajewski osztrák pénzügyminiszter nem támogatta a Monarchia valutareformját, azt inkább hivatalnokai, illetve a magyar kormány szorgalmazták. A két pénzügyminisztérium között már 1889 februárjában megindultak az egyeztetések a reform előkészületeivel kapcsolatban. Az átiratot egyébként Anton von Niebauer osztályfőnök készítette.³⁰

A pénzügyminisztérium költségvetésének a tárgyalásakor az osztrák képviselőházban 1889 áprilisának elején beszédek sora foglalkozott a cislajtán pénzügypolitika hiányosságaival. Reuss bécsi német nagykövet meglepő véleménnyel volt Dunajewski egyoldalú fiskális politikájáról, aki nézetei szerint támogatta a kisemberek kizsákmányolását, az adók igazságtalan elosztását és a túltermelést, ami Bécs gazdasági visszaeséséhez vezetett.³¹

²⁷ Gudula GUTMANN: *Das Deutsche Reich und Österreich–Ungarn 1890 bis 1894/95. Der Zweibund im Urteil der führenden Persönlichkeiten beider Staaten.* Scriptorium Verlag, Münster, 2003. 202.

²⁸ PAAA P 52030. Kaiserlich Deutsches Generalkonsulat für Ungarn. Anton von Monts an Leo von Caprivi. Budapest, den 2. Mai 1891.

²⁹ *Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes*: I. m. 288.

³⁰ Österreichisches Staatsarchiv (a továbbiakban ÖStA) Finanz- und Hofkammerarchiv k. k. Finanzministerium, Präsidium (a továbbiakban FHKA FM Präs.) Zl 870/1889. Julian von Dunajewski [Anton von Niebauer aláírásával] an Tisza Kálmán. Wien, am 26. Februar 1889. [Tervezetként az előadóívbe felvezetve.]

³¹ PAAA R 8561. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. No. 147. Heinrich VII. Prinz Reuss an Otto von Bismarck. Wien, den 7. April 1889.

Sőt a parlamenti vitában sem tudott érvelni, csak további elvonásokat irányzott elő. A vita közben von Niebauer a képviselők tudtára adta, hogy a valutaszabályozás ötletével már 1889. február 25-én kelt hivatalos levelükkel megkeresték a magyar kormányt.³² Ebben az átiratban a magyar fél álláspontját kérték az üggyel összefüggésben, azonban addig nem érkezett válasz.

Reuss magánvéleménye szerint a Monarchia kedvező gazdasági helyzetének, megtakarításainak és a külföldi tőkebefektetéseinek köszönhetően alacsony áldozatvállalás mellett végrehajthatja a beavatkozást. Ugyanakkor kétségei voltak afelől, hogy Dunajewski valóban komolyan állna-e a tervhez. Előadta, hogy „a papírvalutának itt és odaát is sok barátja van”, így a nagybirtokosok és a nagyipar képviselői mindent megtesznek majd, hogy a pénzügyek stabilizációját megakadályozzák.

Wekerle Sándor pénzügyminiszterre történt kinevezését (1889. április 9.) követően Reuss jelentést küldött Berlinbe a valutakérdéssel kapcsolatban.³³ Ebben válaszolt a Monarchia pénzügyeit, valamint tudósított annak gazdasági, kereskedelmi helyzetéről. Kimerítően ismertette az osztrák értékű forint vásárlóértékének csökkenését. Köztudomású tény volt, hogy az ezüstpénz leértékelődött a papírpénzhez képest. A süllyedés oly mértékű volt, míg az előző évben 1 papírforint 62 krajcárt ért, úgy ez az arány 1889-re 1 papírforint = 58,60 krajcárra csökkent. Ez a jelenség bizonyos szempontból előnyt jelentett, ugyanis az ezüst árának a nemzetközi piacon való csökkenése miatt a magyar papírjáradék konverzió értéke a tőzsdén az 1888-as évhez képest 13%-kal növekedett. Ez egyébként az aranybőségre és az alacsony kamatlábra vezethető vissza. Az aranyat a külföldi befektetők hozták be a Monarchiába és különösen Magyarországra. Reuss bírálta az osztrák kabinetet, mert az erős magyar kormány előnyöket tudott kiharcolni magának Ausztriával szemben. A Taaffe-kormány (1879–1893) minden gazdasági kérdésben, amely Magyarországot is érintette, kénytelen volt annak javára visszalépni. Úgy gondolta, hogy a valu-

³² Az előadói ívbe piszkozatként 1889. február 26. van feltüntetve.

³³ PAAA R 8561. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. No. 167. Heinrich VII. Prinz Reuss an Otto von Bismarck. Wien, den 29. April 1889.

taszabályozás új impulzust adhat az osztrák iparnak, még ha sok ellenzője is akadt a valuta helyreállításának. A nagybirtok és a nagyipar reprezentánsainak termékeit külföldön aranyban értékesítették, és belföldön a béreket és az adót olcsó forintban fizették meg.

Így az említett körök különösebben nem voltak érdekeltek az aranystandard bevezetésében. Ugyanekkor Magyarországon bizonyos rétegeket már megnyertek a valutaszabályozásnak, a pénzügyminisztériumból Wekerle Sándort, a bankszektorból pedig Kornfeld Zsigmondot. Dunajewski, aki ugyan ellenségesen viselkedett Wekerlével, és nem támogatta a reformot, nyomás alá került. Reuss jelentésében utalt az Osztrák–Magyar Bank adósságára is, amelynek megosztására és beváltására még nem született megállapodás.³⁴ A magyar államháztartás egyensúlyának helyre kellett állnia, amelyhez nagyban hozzájárult az 1888. évi konverzió. Reuss nagykövet Tisza Kálmán személyében biztosítottnak látta a valutaszabályozás tervének támogatását.

Monts 1889. novemberi memoranduma a valutakérdésről

Reuss bécsi nagykövet jelentést készített Bismarck kancellár számára a Monarchia valutaszabályozásával összhangban. A nagykövet szerint Szőgyényi-Marich László külügyminisztériumi osztályfőnök nem biztatott közeli megoldással ebben a kérdésben – amelyet egyébként még a magyarok is meg kívántak oldani. Reuss úgy gondolta, hogy külön memorandumot állíttat össze Monts-szal, amelyben bővebben kifejtheti a Monarchiában tapasztaltakat a valutával összefüggésben.³⁵

³⁴ Az osztrákok 1860-as években folytatott háborúinak finanszírozása kapcsán 1866-ban az állam adósságát a bank felé 80 millió forintban határozták meg.

³⁵ PAAA R 8561. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. No. 363. Heinrich VII. Prinz Reuss an Otto von Bismarck. Wien, den 9. November 1889.

Monts tizenkilenc oldalas feljegyzést készített a valutával kapcsolatban.³⁶ Ebben leírta, hogy mindkét ország részben sokat foglalkoztak az ún. valutakérdéssel. Az alkotmányhű baloldal hazafias módon, évek óta szorgalmazta a valutaviszonyok megváltoztatását. Végül az 1887-ben megújított vám- és kereskedelmi szerződés mondta ki, hogy egy közös vegyes bizottság feladata lesz az ügy megtárgyalása. A pénzrendszer szanálásának ellenzői süket fülekre találtak. Magyar oldalról helyreállították az államháztartás egyensúlyát, így azt a reform nem veszélyeztette. Monts beszámolt Wekerle 1889. évi beszédéről, melyben a valutakérdés megoldásáról is nyilatkozott.³⁷ Nem sokkal azután Niebauer osztályfőnök az osztrák képviselőházban általános értelemben szól a pénzügyi helyzetről. Az osztrák és a magyar pénzügyminisztérium rivalizált, hogy kit illet az elsőbbség joga. Monts alkalmasnak ítélte az európai pénzpiacot arra, hogy a Monarchia áttérjen az aranyvalutára. Az érvényben lévő törvényes valutát – az osztrák értékű ezüstforintot – mint krónikus betegséget mutatta be. A valutaszabályozás legnagyobb ellenzői, Bécsben csakúgy, mint Budapesten, a bankárok voltak. Ezt a Dunajewskihez közel álló nagybanki körök el is ismerték. Mint ismeretes, az üzleti forgalmat a bécsi tőzsdén a deviza és a jegyek képezték: „Ez a nyereséges valutajáték és számos állami és ipari kötvénykihelyezés, -átvétel a Rothschildoknak és társaiknak egy igen biztos bevételi forrása, így minden erejünkkel a valuta újrendezése ellen lázadnak.”³⁸ A nagy tervhez hiányoztak az állam üzleti szövetségesei, a drága aranyat olcsó forintért kívánták beszerezni.

Ugyanakkor akadtak jelentős közjogi akadályok is. A dualizmus elvei alapján az egyik nagy kérdés az volt, hogy milyen

³⁶ PAAA R 8561. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. Memorandum von Anton von Monts. Wien im November 1889.

³⁷ Wekerle ebben a beszédében, amelyet 1889. október 15-én a képviselőházban az 1890. évi költségvetés előterjesztésekor mondott el, utalt a valutarendezés szükségességére. In: *Dr. Wekerle Sándor beszédei. 1887–1892.* I. Dr. Wlassics Gyula báró előszavával. Magyarország Közép-európai Közgazdasági Egyesülete, h. n. [Budapest], é. n. [1918.] 120–140.

³⁸ PAAA R 8561. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. Memorandum von Anton von Monts. Wien im November 1889.

arányban osszák meg a terhet, a másik, hogy Magyarország milyen módon viszonyul a bank 80 milliós adósságához, amelyet korábban az Osztrák Császárság halmozott fel. Monts szerint a két országrész államháztartása még nem volt annyira stabil, hogy a valutaszabályozás terheit elbírja. Szakemberek véleménye alapján ez 250 millió, kedvezőtlen esetben 400 millió forint is lehet, Monts szerint a valós adat valahol a két szám között helyezkedett el. Ez alapján mindkét állam költségvetését 14 milliós kamattal kell megterhelni, Monts számításai szerint a valutareform teljes költsége akár a 850 millió forintot is elérheti. Az üzlet teljes értéke két és fél milliárd, ahol 4,2%-os kamatozású ezüst- és papírcímletekben az adósságot aranyértékpapírokban, valamint a ciszlajtán területeken 5%-os címletekkel egyes konverzió útján az államkincstár átválthatja. Bár a reform előnyei kiszámíthatatlanok, a Monarchia kereskedelme és ipara sokat várt ettől a beavatkozástól. A kamatlábat, amely jóval magasabb volt a Monarchiában, mint bármely aranyvalutájú országban, közelíteni kellett a külföldi államokéhoz. A papírvaluta egyfajta extra vámként működött a Monarchiában, a védővám illúzióját keltve.

A helyzet azonnali megoldást kívánt, mivel a külföldi, de még a hazai kereskedelemre is veszélyeket hordoz. Az árak csökkenésével a tőzsdén spekulációs és költséges üzleteket olcsóbban bonyolíthatnak le, mint magas árak esetén. A bizonytalanság miatt a külföldi tőke nem fektet be Ausztriában. Így nem véletlen, hogy egy német nemzetgazdasági szakértő az osztrák valutát egy falhoz hasonlította. Az átváltási árfolyam süllyedése miatt Ausztriába az aranyvalutával rendelkező tőkeerős kapitalista országok nem szívesen investáltak. Ausztriában a monarchikus intézmények szoros összefüggése, szövetségi rendszerének köszönhető kivételes helyzete, valamint szorgalmas lakosságának ellenére a külföldi tőke nem bízott az országban. Monts szerint egy olyan „kulturállamnak”, mint Ausztria rendelkeznie kellene befektetői bizalommal.

Monts memorandumában helyesen láttatta a problémát, miszerint a Monarchia első kötelessége a paritás alapján a valuta helyreállítása és a fedezetlen államjegyek kiszorítása a forga-

lomból.³⁹ Miközben más államok külső veszély esetén adtak ki állampapírokat, addig az Osztrák–Magyar Bank szabályzatának megfelelő módon kiadott 10, 100 és 1000 forintos címletei mellett fedezetlen államjegyeket hozott forgalomba 1, 10 és 50 forintos szelvényekben. Monts számításai szerint az államjegyek összege valahol a 312 és 412 millió között volt. A valuta állapota olyannyira súlyos, hogy Ausztriát háború esetén egy pénzügyi teher káoszba taszítaná.

Monts tisztában volt azzal, hogy Kálnoky Gusztáv közös külügyminiszter nem volt tekintettel a pénzügyekre, Dunajewski ellemezte a valutaszabályozást, azt csak Tisza Kálmán és Wekerle támogatták. Monts szerint nagy kérdés, vajon a magyaroknak lesz-e elég erejük és kitartásuk, hogy a közös természetű ügynek számító pénzügyet keresztülvigyék. Mindenesetre volt egy magyar kezdeményezés, amelynek a terheit Magyarország Ausztriára próbálta hárítani.

A pénzegység kiválasztása másodrangú volt. Néhányan a frankot javasolták, de többen az aranyforintot részesítették előnyben. Méghozzá 1 aranyforint = 170 fillér árfolyamon, ami megegyezett a papírvaluta árfolyamával. Mások a márkát javasolták Németország és a Monarchia közötti meglehetősen sok adósságutalvány, jogügylet és a kereskedelmi forgalom miatt. Montsnak is tetszett a lehetőség, hogy a Monarchia meghonosítsa a márkát. Németország is szívesen vette volna, ha a szövetségese a könnyebb számítás végett átveszi a pénzegységét.

A németek számára fontos volt a közvetlen partnerük gazdasági ereje és felkészültsége. A Német Császárság érdekei azt kívánták, hogy a Monarchia egy háborús konfliktus esetén megállja a helyét, és adott esetben segítségére is legyen. Ezt nyilvánvalóan csak stabil gazdasági háttérrel lehetett megoldani, a valutakáosz ennek ellentmondott. Sőt, kedvező befektetési lehetőséget is látott a diplomata, ha a biztonságot nyújtó arany-

³⁹ „Az államjegy, az állam kormánya részéről kibocsátott papírpénz, amely az ércpénzt pótolja. Az állam kötelezi magát, hogy az államjegyeket maga is elfogadja. A törvény rendszerint kötelezi a polgárokat arra, hogy az államjegyeket névértékükben bármily nagy összeg erejéig fizetésül elfogadják, vagyis kényszerforgalommal ruházza fel azokat.” *Révai Nagy Lexikona*, I. (A–arany). Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt., Budapest, 1911. 392.

pénzt bevezetnék. Az arany beszerzését vásárlás útján nem látta biztosítotttnak, ahhoz csak konverziókon keresztül juthat hozzá a Monarchia.

Az aranystandard igénye

A németek nagy izgalommal és várakozással tekintettek a Monarchia valutaszabályozása elé. Monts a *Pester Lloyd* 1889. november 26-i számára hivatkozva azt a jelentést küldte Bismarcknak, hogy a Monarchia a tiszta aranyvalutát kívánta meghonosítani, és valutája alapjául a márkát akarta megtenni.⁴⁰ A 800 milliós valutaszükséglet negyedét Magyarország viselni tudta volna.

Dunajewski 1889. december 3-án mondta el expozéját a birodalmi tanácsban az 1890. évi költségvetéssel kapcsolatban. Monts jelentésében érdekes megjegyzést tett Dunajewskiről: „A valutaszabályozásról Dunajewski úr egy szót sem ejtett. Ahogy korábban innen [Bécsből] már kihangsúlyoztuk, a pénzügyek jelenlegi vezetőjének szemlélete mellett és összeköttetéseivel alig remélhetjük, hogy a Monarchia érmeügyének már régóta szükséges rendezése meg fog indulni.”⁴¹

Eközben a magyarok Wekerle vezetésével lépéseket tettek a valuta megreformálásának a kérdésében. Siegfried Pressburger monográfiájában arról olvashatunk, hogy Wekerle Sándor 1889. december 24-én kelt, Dunajewskihez címzett levelével vette kezdetét az egyeztetés a valuta szabályozásáról.⁴² Valójában jóval korábban, 1889 februárjában megindultak az egyeztetések a reform előkészületeivel kapcsolatban. Wekerle a Pressburger által említett levelében szöveg a Láng Lajos és Anton von Niebauer

⁴⁰ PAAA R 8561. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. No. 382. Anton von Monts an Otto von Bismarck. Wien, den 27. November 1889.

⁴¹ PAAA R 8561. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. No. 386. Anton von Monts an Otto von Bismarck. Wien, den 4. Dezember 1889.

⁴² Siegfried PRESSBURGER: *Das Österreichische Noteninstitut 1816–1966*. Zweiter Teil. Zweiter Band. Die Österreichisch–Ungarische Bank. Im Auftrage der Oesterreichischen Nationalbank. Hrsg. von der Oesterreichischen Nationalbank, Wien, 1972. 554.

megbeszélése során felvetett elképzelésekről.⁴³ Aggasztónak tartotta, hogy az osztrákok még mindig nem tettek le az ezüstpénz kibocsátásáról, ami ellentétben áll a tiszta aranyvaluta-rendszerrel. Úgy gondolta, hogy az bimetalizmushoz vezet, így az aranyvalutát nehezen lehetne bevezetni.

Monts 1889. novemberi memorandumával függött össze, hogy időközben 1889. december 11-én a bécsi Kereskedelmi és Iparkamara is tanácskozott a valutakérdésről.⁴⁴ Megállapították, hogy a valuta szabályozása jótékony befolyást gyakorolna a kereskedelemre és az iparra.⁴⁵ A reform végrehajtását és a költségek viselését ajánlották az államnak. Szerintük a valutareform csak a tiszta aranyalapra való átmenet esetén lehet előnyös. Javasolták, hogy az átálláskor a mindennapi aranyárfolyamot vegyék figyelembe. Döntöttek arról is, hogy a kamara elküldi javaslatait a kereskedelmi- és a pénzügyminisztériumoknak.

Ezzel egy időben Dunajewski is lépéseket tett. 1889. december 13-án azt a szakvéleményt kapta Richard von Liebentől, a bécsi Kereskedelmi és Iparkamara szakértőjétől, hogy a modern pénzügypolitika csak az aranyvalutára alapozhat.⁴⁶ Az ezüstveretést be kell szüntetni, és az aranyvalutát törvényileg az osztrák pénz alapjává kell tenni, a Monarchiában forgalomban lévő ezüst egy részét vissza kell tartani, másik részét pedig aranyra kell váltani – javasolta von Lieben, aki azzal zárta mondanivalóját, hogy amennyiben a Monarchia a közép-európai gazdasági tér aktív szereplője kívánna maradni, és a kereskedelmi igényeinek eleget kívánna tenni, úgy azt csak az aranyalap biztosíthatja.

Monts újabb jelentésben számolt be a kancellárnak, miután 1890. április 6-án Niebauer beszédet mondott az osztrák

⁴³ ÖStA FHKA FM Präs. Zl 581/1890. Wekerle Sándor an Julian von Dunajewski. Budapest, am 24. December 1889. [Nincs iktatószáma.]

⁴⁴ Richard LIEBEN: *Bericht der I. Section betreffend die Frage der Valutaregelung*. Wien, am 11. December 1889.

⁴⁵ Richard LIEBEN: [Referat über die Regelung der Valuta]. Referat des Herrn Kammerrathes Richard Lieben über die Regelung der Valuta. Erstattet an die niederösterreichische Handels- und Gewerbekammer am 17. Juni 1889.

⁴⁶ Wolfgang FRITZ: *Finanzminister Emil Steinbach – Der Sohn des Goldarbeiters*. Lit Verlag, Wien–Berlin, 2007. 128.

képviselőházban a valutakérdésről.⁴⁷ Ezt Monts összefüggésbe hozta Wekerle előző évi októberi beszédével a magyar képviselőházban,⁴⁸ továbbá utalt 1889. novemberi memorandumára, amelyben kifejtette, hogy Dunajewski továbbra sem támogatja a valutaszabályozást, sőt semmilyen ígéretet nem tett azzal kapcsolatban.

1890 tavaszán egymást követik a bécsi és a budapesti tanácskozások Niebauer osztályfőnök és Láng Lajos államtitkár között. Egy ilyen titkos találkozóról a valuta szabályozásával kapcsolatban Reuss is értesült.⁴⁹ Az eredmények tekintetében Niebauer szkeptikus volt – árulta el Reussnak. Reuss továbbá beszámolt arról, hogy Dunajewski és nagybanki körök továbbra is ellenzik a valutarendezés tervét. Meglátása szerint a nemzetközi környezet, az alacsony árszint és az USA erőltetett ezüstvásárlása miatt beállott ideiglenes ezüstár-emelkedés (Bland-Allison Bill és Sherman Act) alkalmassá teszik az időt a valutarendezésre.

A két pénzügyminisztérium és a jegybank illetékesei 1890. szeptember 17-én és október 6-án tárgyalásokat folytattak.⁵⁰ Az osztrák pénzügyminisztériumban tartott konferenciáról Reuss is említést tett egyik jelentésében. Reuss benyomása szerint a Monarchia elvetette a frankrendszer, ugyanakkor a német márkarendszer meghonosítását is alig vette bizonyosra, habár szerinte a márkarendszer átültetésének semmi nem képezte volna akadályát.⁵¹ A német nagykövet úgy vélte, hogy a Monarchia már nem tarthatja tovább fenn elavult pénzrendszerét. Idézte Wekerlénének a képviselőházban kifejtett szándékát, hogy a valuta rendezését az 5%-os vasúti konverzióból megtakarított ka-

⁴⁷ PAAA R 8561. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. No. 127. Anton von Monts an Leo von Caprivi. Wien, den 16. April 1890.

⁴⁸ Lásd a 37. számú lábjegyzetet.

⁴⁹ PAAA R 8561. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. No. 199. Heinrich VII. Prinz Reuss an Leo von Caprivi. Wien, den 10. Juni 1890.

⁵⁰ ÖStA FHKA FM Präs. Zl 4623/1890. Staatssekretär Láng Dienstreise nach Wien. [Piszkozatként az előadói ívbe felvezetve.]

⁵¹ PAAA R 8562. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. No. 298. Heinrich VII. Prinz Reuss an Leo von Caprivi. Wien, den 8. Oktober 1890.

matokkal is finanszírozni lehet.⁵² Vagyis a Monarchiának az aranyalap fedezéséhez szükséges fém mennyiség beszerzésére valószínűleg konverzióhoz kell folyamodnia. Reuss kitért arra is, hogy Dunajewski a rendezésben érdekelt körök, valamint a magyarok nyomására feladta ellenállását.

Az új osztrák pénzügyminiszter

A Dunajewski fölé gyűlő viharfelhők egyre vastagabbak lettek, mivel miniszteri működése mellett parlamenti képviselő is volt, ahol számos ellenlábast sikerült szereznie. Taaffe egyre nehezebben tudta kordában tartani a Dunajewski elleni indulatokat, így 1891 januárjában gondoskodnia kellett az utódlásáról.

Dunajewski motiválatlan volt a valuta szabályozásában, sokkal jobban foglalkoztatta a Monarchia föderalizációja. Mint a lengyel klub vezetője, abban volt elhivatott, hogy az osztrák érdekekkel szemben a nemzetiségek markánsabb szerephez jussanak.⁵³ Dunajewski sokkal erősebb személyiség volt, mint Wekerle. Idős volt és konok, Wekerle jóval fiatalabb, és égett a vágytól, hogy bizonyítson. A kortárs és későbbi pénzügyminiszter Ernst von Plener szerint Dunajewski elhibázott adópolitikát folytatott, és a valutarendezésben semmilyen önálló gondolata nem volt. Ellentétben Wekerlével, aki hosszú ideje ambicionálta azt, és akivel reformtervei miatt Dunajewski hidegen és mármár elutasítóan viselkedett.⁵⁴

Közben a színpalak mögött keresték Dunajewski utódját. Schönborn gróf, a Taaffe-kabinet igazságügyi minisztere ajánlotta Ferenc József figyelmébe a szorgalmas Emil Steinbach osz-

⁵² A konverzió segítségével az államadósság törlesztésének terhe csökkenthető, amennyiben az állam törlesztéses adósságait járadékadóssággá alakítja át. Ezzel az állam tőketörlesztés helyett éves járadékot, esetleg alacsonyabb kamatterhet fizet, és megtakarítja az előbbi összegét.

⁵³ TEFNER Zoltán: A lengyel klub helye az osztrák–magyar politikában és a műrztégi reformprogram In: ERDŐDY Gábor–PÓK Attila (szerk.): *Nemzeteken innen és túl. Tanulmányok Diószegi István 70. születésnapjára*. Korona Kiadó, Budapest, 2000. 197.

⁵⁴ Ernst Freiherrn von PLENER: *Erinnerungen. Parlamentarische Tätigkeit 1873–1891*. II. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart–Leipzig, 1921. 448.

tályfőnököt.⁵⁵ Olyan személyre volt szükség, aki nem politizált, nem konfrontálódott, csak végrehajtotta az uralkodó akaratát. Figyelmét nem kötötték le más események, az aranyalpra való áttérésre fókuszált.

Steinbachot még osztályfőnöki tisztségében felkereste minisztere, Schönborn, és arra hívta fel a figyelmét, hogy Németország és Oroszország konfliktusba keveredett, ami háborús veszéllyel jár. A Monarchiának nincs aranykészlete, melynek segítségével egy esetleges háború költségeit viselni tudná. Az uralkodó feltűnés nélküli aranybeszerzést sürgetett, viszont Dunajewskit egyáltalán nem tartotta alkalmasnak erre, és már nem bízott benne.⁵⁶ Február 2-án Dunajewski lemondott.⁵⁷ Ferenc József kinevezte Steinbachot.⁵⁸ Thallóczy Lajos naplójában a következőt jegyezte le: „1891. február 6-án osztrák kabinetválság, Dunajewski a feloszlítás ellen volt. Beamter minisztérium [hivatalnokkormány] jön. Steinbach zsidósága az antiszemitáknak kedvez”.⁵⁹ Thallóczynak annyiban igaza volt, hogy Steinbach miniszterré avanszálása előtt remek hivatalnok hírében állt.

Steinbach kinevezéséről Reuss bécsi német nagykövet két nappal később tájékoztatta Caprivi kancellárt.⁶⁰ Beszámolt Dunajewski menesztésének ismert okairól, valamint arról, hogy őt meglepte az, miszerint Schönborn a pénzügyi tárca élére Steinbachot ajánlotta. Kiemelte, hogy Steinbach nem tartozik semelyik párthoz, de meggyőződését tekintve liberális.

Monts – ekkor már budapesti főkonzuli minőségében – arról tájékoztatta a kancellárt, hogy a magyar pénzügyminisztériumnak az osztrák pénzügyminiszter cseréje új impulzust adott

⁵⁵ Wilhelm KÖNIG: Skizzen zu einem Charakterbild Emil Steinbachs. In: *Jahrbuch der Österreichischen Leo-Gesellschaft*. (Hrsg.) von Oskar KATANN. Verlag Herder & Co., Wien, 1931. 217.

⁵⁶ Wilhelm KÖNIG: I. m. 218.

⁵⁷ Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv. (a továbbiakban ÖStA HHStA) Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei Vorträge, KZ 505/1891.

⁵⁸ ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei Vorträge, KZ 506/1891.

⁵⁹ OSZKK Quart. Hung. 2459. 1. 1887–1900. Thallóczy Lajos Napló. 265.

⁶⁰ PAAA R 8782. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. No. 34. Heinrich VII. Prinz Reuss an Leo von Caprivi. Wien, den 4. Februar 1891.

a valutaszabályozáshoz és az aranybeszerzéshez.⁶¹ Monts arra is felhívta a figyelmet, hogy Steinbach kinevezésével Wekerle pozíciója megerősödött.

Ezen tények szemben állnak azzal a tájékoztatóval, amely négy és fél évvel később a Kielmansegg-kabinet utáni Kasimir Badeni gróf vezette kabinet megalakulásáról tudósította a német kormányt. Ugyanis a Karl Max von Lichnowsky követségi tanácsos Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfürst kancellárnak írt jelentésében, Leon von Biliński kormányba választásához jó reményeket fűzött, annak ellenére, hogy a kormányban túl sok volt a lengyel. Lichnowsky véleménye finoman szólva is lesújtó a korábbi pénzügyminiszterekről: „A (közös) külügyminisztériumon kívül a miniszterelnökség, a belügyminisztérium és a pénzügy a galíciaiak kezében van. Biliński úr egy német műveltségű hivatalnok és ebben az értelemben folytonos szövetségben működik a »baloldallal«. Mindenesetre sokkal jobb, mint a klerikális feudális Dunajewski, vagy a klerikális szocialista Steinbach.”⁶²

Az új pénzügyminiszternek azonban nem sok tapasztalata volt a valutapolitika terén, és nem is volt tisztában a valuta-rendezés szükségességének hátterével sem. Hamarosan azonban Reuss nagykövetnek kormány közeli körökből származó értesülései alapján – mindkét pénzügyminiszter a valutaszabályozás elkötelezett hívévé vált, a reform azonban alig haladt.⁶³ Steinbachnak még időre volt szüksége. A pénzügyi körök is meg voltak győződve arról, hogy a folyamat még 1891-ben nem indul meg. Jelentése végén Reuss sokatmondóan nyilatkozott meg: „Továbbá az ügyet szemmel tartom, és nem mulasztom el alázatos jelentésemet a dolog menetéről megtenni, amelyet

⁶¹ PAAA R 8939. Kaiserlich Deutsches Generalkonsulat für Ungarn. No. 9. Anton von Monts an Leo von Caprivi. Budapest, den 28. Februar 1891.

⁶² PAAA R 8782. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. No. 228. Karl von Lichnowsky an Fürst Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfürst. Wien, den 21. September 1895.

⁶³ Bundesarchiv – Berlin-Lichterfelde (a továbbiakban BA) R 901/21554. Valutaregulierung in Österreich-Ungarn. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. Heinrich VII. Prinz Reuss an Leo von Caprivi. Wien, den 29. April 1891.

nagyon titkosan kezelnek, mivel a káros spekulációt meg kívánják előzni.”⁶⁴

Az 1892-es esztendő első hónapjai

A valutareform szempontjából az 1891. év második fele a tal-
lérkérés megoldásával és a német vám- és kereskedelmi szerző-
dés megkötésével telt el. Az 1892-es esztendő Magyarországon
választásokkal kezdődött, a Szabadelvű Párt maradt kor-
mányon. A kortárs György Endre lesújtó véleménnyel volt a
Szapáry-kabinetéről, mivel sem a közigazgatási, sem az egyház-
politikai reformokat nem sikerült megvalósítania.⁶⁵ Úgy vélte,
hogy a kormányból egyedül csak Wekerlének van programja.⁶⁶
Wekerle, akárcsak a 1887. évi választások alkalmával, a nagy-
bányai választókerületben indult, és győzött. Monts budapesti
német főkonzul tájékoztatta Caprivit, hogy Wekerle hatására a
kormány programjába vette a valutarendezést.⁶⁷ Wekerle köz-
benjárására Ferenc József az új országgyűlést megnyitó trón-
beszédébe is bevette a valutaszabályozást. Monts szólt arról is,
hogy a Monarchia 150 millió márka értékű aranyat szerzett be,
és a még szükséges arany mennyiséget Wekerle a nyereszkesedő
konverziókból fogja pótolni. Megjegyezte, hogy a kormányhoz
közel álló sajtóorgánumok, pontosan a *Neue Freie Presse* kam-
pányt indított a valutarendezésért. Az osztrák pénzügyi körök
azonban nem lelkesedtek túlságosan az aranyvalutáért.

Monts 1892. január 18-ai jelentésében ismét nagy hang-
súlyt fektetett arra, hogy Wekerle választási beszédében utalt
a valutaszabályozás kormányprogramba vételére. Különösen
izgalmassá teszi a főkonzul jelentését az, hogy készítésekor be-

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ GYÖRGY Endre [Spoudkios]: *A helyzet és a Szapáry-kormány*. Athenaeum, Budapest, 1892. 24.

⁶⁶ Uo. 25.

⁶⁷ PAAA R 8562. Kaiserlich Deutsches Generalkonsulat für Ungarn. No. 4. Anton von Monts an Leo von Caprivi. Budapest, den 8. Januar 1892.

szélt Pallavicini Ede örgróffal a valutaszabályozás esélyeiről.⁶⁸ Pallavicini, aki a Rothschild-szövetséges Magyar Általános Hitelbank igazgatója volt, szkeptikusan nyilatkozott, miszerint Wekerle és Steinbach csak teoretikusok, azonban gyors döntésekre alkalmatlanok. Megbeszélésekkel és levelezéssel elmulasztják a legalkalmasabb időpontot a valutarendezésre. Amit a magyarok szeretnének, azt az osztrákok nem támogatják. A paritás kérdését is szóba hozta. Wekerle jóvoltából már nagy mennyiségű aranyat szerzett be a művelethez, valamint az 5%-os állampapírok segítségével több részletben tudott aranyat vásárolni, és egyáltalán nem a pénzpiacra apellált.

1892 januárjában a németek úgy érezték, hogy a Monarchia a valutareform küszöbén áll, és a dolog „gyakorlati szakaszba lép”.⁶⁹ Reuss jelentése szerint Wekerle 1892. január 23-án Bécsben volt, és a valutarendezés levezetéséről tárgyalt az osztrák kollégájával és a pénzügyi élet szereplőivel. Reuss megírta, hogy mindkét állam összegyűjtött már közel 100 millió forintot. Csak 200 milliós arany mennyiség hiányzik a szükséges 400 millióhoz, de informátorától arról is értesült, hogy a hiányzó mennyiséget akár kötvények nélkül is könnyedén megszerezhetik. Reuss büszkén leírta, hogy a legnagyobb titokban megosztották vele a hírt, mely szerint a Monarchia Oroszországból kívánt aranyat beszerezni. Megírta azt is, hogy az államháztartás egyensúlya helyreállt, és így nincs akadálya a reformnak.

Reuss következő jelentése pesszimistább volt. Az arany beszerzése nehézségekbe ütközött, ugyanis a londoni és párizsi nagybanki körök kevés lelkesedést mutattak a szerződések megkötésére.⁷⁰ Julius Blum⁷¹ pasát, a Creditanstalt igazgatóját is Londonba küldték, azonban lépései eredménytelenek marad-

⁶⁸ PAAA R 8562. Kaiserlich Deutsches Generalkonsulat für Ungarn. No. 11. Anton von Monts an Leon von Caprivi. Budapest, den 18. Januar 1892.

⁶⁹ BA R 901/21554. Valutaregulierung in Österreich-Ungarn. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. Heinrich VII. Prinz Reuss an Leo von Caprivi. Wien, den 23. Januar 1892.

⁷⁰ BA R 901/21554. Valutaregulierung in Österreich-Ungarn. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. Heinrich VII. Prinz Reuss an Leo von Caprivi. Wien, den 11. Februar 1892.

⁷¹ Julius Blum (1843–1919) osztrák bankár, aki vezető pozíciót töltött be a Creditanstaltnál. Karrierjét a Creditanstalt trieszti filijában kezdte,

tak. A londoni piac még mindig az argentin katasztrófa hatása alatt állt, az ország hitelezése lekötötte az erőforrásokat.⁷² A krach és a fizetéképtelenség veszélyét csak nagy áldozatok árán lehetett eloszlatni. Reuss megírta, hogy a két pénzügyminiszter a referenciavalutának és a pénztári állománynak csak egy részét helyezte letétbe aranyban, nagyobb részét 1-2%-os rövid kamatozású váltókba fektette. De ezt nem csak aranyércel tették. Véleményünk szerint ez utóbbi nem túl valószínű, hiszen a Monarchia szabadulni kívánt az elértéktelenedő ezüstércről. Sőt a Németországból megérkező ezüst osztrák veretű egyesületi tallérállomány is gyarapította a Monarchia ezüstkészletét.⁷³ Reuss jelezte, hogy a valutaszabályozás vélhetően le fog lassulni, mivel a 80 milliós bankadósság visszatörlesztésében nincs megállapodás. Az azonban biztosnak tűnt, hogy új forintot akarnak bevezetni, tehát a márkáról és a frankról lemondtak. Annak ellenére tették ezt, hogy Magyarországon sokan a márkát szerették volna meghonosítani, főleg Matlekovits Sándor kardoskodott e mellett. Szólt az arányokról is, és a korábbi 1 forint = 2 márka helyett, javaslatba hozták az 57-58 új forint = 100 márka arányt.

1892-ben a választások miatt a valutarendezéssel kapcsolatos tárgyalások nem álltak le, csupán némi szünet következett. Késleltette az eseményeket a tallérok kivonásával kapcsolatos procedúra, valamint az Osztrák–Magyar Bank kormányzójának lemondása is. Miután az uralkodó a trónbeszédében kiemelte a pénzpiac kedvező helyzetét a reform megvalósításához,⁷⁴ Wekerle uralkodói jóváhagyással folytathatta a valuta-rendezést.

majd 1879 és 1890 között mint helyettes államtitkár igazgatója az Osztrák–Egyiptomi Banknak, s innen nyerte a pasa megnevezést.

⁷² Az argentin gazdaság nehezen alkalmazkodott az akkor bevezetett aranystandardhoz, mivel kezdetben túl kevés volt a kibocsátott pénzmennyiség, ami deflációt idézett elő, viszont a pótlólagos pénzkibocsátás inflációhoz vezetett.

⁷³ Az Osztrák–Magyar Monarchia a Német Császársággal hosszú egyeztetés után 1892. február 20-án megállapodást írt alá az osztrák veretű egyesületi tallérok átvételével kapcsolatban. A mennyiség kb. 37 millió forintot tett ki.

⁷⁴ *Képviselőházi Irományok 1892–1896.* I. Budapest, 1892. 1.

Az osztrák és magyar valutaankétok

Az 1892. márciusi valutaankétokat törvényi kötelesség volt lebonyolítani. Míg korábban Dunajewski és Wekerle együttműködése nem igazán volt gyümölcsöző, Steinbach és Wekerle közös munkálkodása annál inkább. Mindketten komolyan vették munkájukat, és a lehető legjobbat kívánták kihozni az adott helyzetből. A valutaankétokról már 1887-ben határoztak, megszervezésük és lebonyolításuk mégis öt évet késett. Niebauer az 1889. február 26-án kelt Dunajewski-levél megfogalmazásakor megírta, hogy már akkor másfél éves késésben voltak. Az ankétokat 1890 tavaszára, őszére, majd 1891 nyarára is tervezték, de elmaradtak. Eleinte abban sem tudtak megállapodni, hogy közösen vagy külön ülésezzenek. Wekerle makacsul ragaszkodott a törvényben előírt külön ankétokhoz. 1892. március 8. és 10. között zajlott az ún. magyar valutaankét Budapesten, ugyanakkor március 8. és 17. között az osztrák ankét Bécsben a politika és a pénzvilág meghívott prominenseinek közreműködésével.⁷⁵

Az ankétok a németeket is foglalkoztatták, ugyanis a Caprivi nevéhez fűződő vám- és kereskedelmi szerződés nem sokkal korábban – 1892. február 1-jén – lépett életbe. A Monarchia exportjának növelésével gazdaságát kívánta erősíteni, sőt bevételeinek gyarapítása érdekében a vámtételeit is megemelte. A gazdasági növekedéshez már csak a stabilitást jelentő arany-pénzrendszerre volt szüksége. Monts 1892. március 11-én kelt jelentésében röviden összefoglalta, hogy a szakemberek három napon át tanácskoztak a valutaszabályozásról. Röviden felvázolta és méltatta eredményeit.⁷⁶ Másnap Reuss is beszámolt a bécsi ankétról, amely még javában zajlott, és néhány tanács-

⁷⁵ Erről bővebben lásd KÁRBIN ÁKOS: Adalékok az 1892. évi magyar valuta-enquête történetéhez. In: *Mából a tegnapról. Képek Magyarország 19. és 20. századi történetéből*. Főszerkesztő: ERDŐDY GÁBOR, Szerkesztők: CÚTHNÉ GYÓNI Eszter–WIRTHNÉ DIERA Bernadett. ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program, Budapest, 2012. 11–28.; JIRKOVSKY Sándor: Az 1892-i valutaankét. *Közgazdasági Szemle*, 1943/67. 326–365.

⁷⁶ PAAA R 8562. Kaiserlich Deutsches Generalkonsulat für Ungarn. No. 18. Anton von Monts an Leon von Caprivi. Budapest, den 11. März 1892.

kozási nap még hátra volt. Megbízható forrásból tudatta, hogy az addigi osztrák résztvevők is – a magyarokhoz hasonlóan – egyértelműen az aranyvaluta mellett foglaltak állást.⁷⁷ Még nem döntöttek a pénzegységet illetően, de valószínűnek tűnt, hogy a forintot megfelelzik, és ez esetben az új pénz 100 fillérre oszlik majd. A finomságról írta, hogy 58 forint = 100 márkával. Tudósított arról is, hogy mindkét államban nyitva hagyták azt a kérdést: forgalomban tartsanak-e ezüst kurrenst? A magyarok megvárták az osztrák ankét végét, és Monts Wekerlehez közel álló informátorra hivatkozva közölte, hogy a képviselőházban a húsvéti ünnepek után beterjeszti a valutaszabályozásról szóló törvényjavaslatot.⁷⁸

A német diplomaták kritikai észrevételei a valutaszabályozás előkészítésével kapcsolatban

Monts április végén újabb benyomásokról számolt be. Az ankétok óta különböző pénzemberekkel és bankárokkal beszélt, akik nem a legjobb benyomást tették rá a reformmal kapcsolatban. Ezek a negatív hatások Monts szerint egybecsengenek a sajtó híreszteléseivel is. Megjegyezte, hogy 1 forint = 1,7 márka lesz az új arány, amit a lengyelek és az agrárkörök befolyására lehet visszavezetni.⁷⁹ Wekerle folyamatosan vásárolta a devizát az árak emelkedése ellenére, annak reményében, hogy kedvező árfolyam-különbözetet alakít ki. Viszont a magas átváltási arányt Wekerle nem kedvelné, szemben az osztrákokkal, akik növelni kívánták, de nem várt módon Steinbach is támogatta Wekerle nézeteit. A valutarendezés költségeiről megírta, hogy a 70:30 arányú kvóta helyett az osztrákok a hadseregénél alkalmazott 68,6 és 31,4%-os kvótát akarják érvényesíteni. A magyarok részéről kevéssé volt várható ellenvetés a költségek terén, mert

⁷⁷ PAAA R 8562. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. Heinrich VII. Prinz Reuss an Leo von Caprivi. Wien, den 12. März 1892.

⁷⁸ PAAA R 8562. Kaiserlich Deutsches Generalkonsulat für Ungarn. No. 19. Anton von Monts an Leo von Caprivi. Budapest, den 19. März 1892.

⁷⁹ PAAA R 8562. Kaiserlich Deutsches Generalkonsulat für Ungarn. No. 28. Anton von Monts an Leo von Caprivi. Budapest, den 25. April 1892.

az így Ausztriát bizonyosan hátrányos helyzetbe hozná. Monts a kvótát bírálta, amely a kiegyezéskor megfelelt a valós helyzetnek, azonban 1892-re már nem volt tartható. Ciszlajtánia 585 millió, Magyarország 375 millió forint adóbevétellel rendelkezett, miközben Ausztriának 24, Magyarországnak 17,5 millió lakosa volt. Nézetei szerint igazságosabb lenne a 60:40 arány. Monts szerint további terhet jelent Ausztria számára a korábbi forint magas aranyértékelése. Magyarország a maga idejében vonakodott az 1867 előtt keletkezett államadósságból a reá eső részét vállalni, és csak évi fix 30 milliós hozzájárulást fizetett. Az általános államadósság kamatozása 2700 millió forint, Monts szerint amennyiben ezt az összeget aranyra váltják az 1891-es forintárfolyamon 59 forint = 100 márka, 1892-re 57,5 forint = 100 márka, vagy a 3%-os tőkeadósság növekedést eredményez.⁸⁰ Ezt a jelenséget egyébként Monts helytelenül láttatja jelentésében. Nagyon kedvezőnek tűnt az önmagáért beszélő magas reláció a külföldi hitelezőknek, akiknek követeléseit osztrák értékű forintban számították. Az osztrák–magyar papíráradékokból a tőzsdék már akkor megemelt hasznot diszkontáltak. A befektetéseknek volt árnyoldala is, hiszen az 5 és 4,5%-os konverziós arányban történő számítás esetén a hitelezőknek be kell érnie a fix hozadékkal, nem számolhat árfolyamnyereséggel. A reláció növekedett, ami 1891-ben a megállapított vámtétel esetében 50 forint = 100 márka és 1892-re már 57 forint = 100 márka, vagyis az importőrök számára nem volt előnyös. Monts szerint békeidőben az alattvaló a papírpénz alapú gazdaságban ugyanazokkal a veszteségekkel számolhatott, azonban háborús időszakban a következményei beláthatatlannak lehettek.

1892. április 25-én a *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* vezércikket jelentetett meg a Monarchia valutarendezéséről, arról, hogy a Monarchia a valutaszabályozásával károkat okoz a külföldi hitelezőknek. Monts ezzel összefüggésben arról tu-

⁸⁰ Michael PAMMER: *Entwicklung und Ungleichheit. Österreich im 19. Jahrhundert*. Steiner Verlag, Stuttgart, 2002. 171. A közös államadósság 1892-ben 3132 millió, azonban az összes adósság 10 881 millió osztrák értékű forint volt. Az utóbbival számolva sem hiteles az adat.

dósított, hogy Bécsben és Budapesten is erről írnak a lapok.⁸¹ Előző jelentéséhez képest annak ellenkezője következett be, a magas árszió rögzítése, azaz 1 forint = 2 forint 10 krajcár emelkedést, vagyis nem várt mértékű növekedést váltott ki, azáltal, hogy a külföldi tulajdonosokat kedvezményben részesítették. A sajtóhírek hatására Wekerle visszaváltotta az 5%-os paritásos árfolyamú magyar papíráradékot.

A lapokban újabb vita alakult ki, melyre Monts főkonzul a kormányának küldött jelentésében reflektált. Jelezte, hogy május 10-én a két miniszter az országgyűlések elé terjesztette a valutával kapcsolatos törvényjavaslatokat.⁸² Jól látta, hogy a magyar képviselőházban könnyebben keresztülmegy majd a javaslat, mint Ausztriában, ahol ellenlábasai előre láthatólag minden fegyvert bevetnek majd Steinbach ellen.⁸³ Jelentése végén pedig pontosította az 1892. április 25-i beszámolójában rosszul feltüntetett növekedést.

Május elsején Reuss beszámolt arról, hogy a hangulat az osztrák képviselőházban nem a legkedvezőbb.⁸⁴ Nemcsak a kormány megbénítására törekvő csoport, hanem más pártok is összefogtak ellene. Főképp azok, amelyek nem remélték a valutaszabályozástól a belföldi kereskedelmi viszonyok javulását. Szerintük Magyarország ebből a helyzetből előnyt szeretett volna kovácsolni. Félelmük fő oka az volt, hogy a valutaszabályozás visszafoghatta volna az exportot, pedig az nem spekulatív célokat kellene hogy szolgáljon.

A Rothschild-csoport budapesti tárgyalásai

Az előzetes terveknek megfelelően a Monarchia ezüstkészletét aranyra kívánta váltani, azonban világossá vált, hogy az

⁸¹ PAAA R 8562. Kaiserlich Deutsches Generalkonsulat für Ungarn. No. 30. Anton von Monts an Leo von Caprivi. Budapest, den 27. April 1892.

⁸² PAAA R 8562. Kaiserlich Deutsches Generalkonsulat für Ungarn. No. 31. Anton von Monts an Leo von Caprivi. Budapest, den 28. April 1892.

⁸³ Uo.

⁸⁴ PAAA R 8562. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. No. 123. Heinrich VII. Prinz Reuss an Leo von Caprivi. Wien, den 1. Mai 1892.

szinte eladhatatlan, és így vásárlás útján nem képes az arany beszerzésére. A kormányoknak más megoldást kellett találniuk. Ennek fényében a magyar kormány a kiegyezést követően kialakult megoldást választotta az aranybeszerzéshez, vagyis külföldi hitelintézetekhez fordult segítségért. Nem is egyhez, hanem rögtön többhöz. A bankok átvették az állam kötvényeit és ezüst, valamint papírpénzét, később azokat aranyra, illetve aranyérmére váltották. Ezek a bankok egyfajta közösséget, ún. konzorciumot alkottak nagy műveleteik végrehajtásához, mivel annak nagyságrendje miatt önállóan nem vállalkoztak a lebonyolításra.⁸⁵

1874-et követően a magyar kormány nagyobb pénzügyi műveleteit szinte mindig a Rothschild-konzorciumon keresztül bonyolította, és a Creditanstalt Romániától és Bulgáriától is vett már át értékpapírokat konverziós célból. De az ilyen üzletek máshol is gyakorinak számítottak, a német Gerson von Bleichröder például az 1870–1890-es években más államokkal is kapcsolatban állt, a Monarchián kívül elsősorban Szerbiával, másodsorban Oroszországgal.⁸⁶

A Monarchia számára a konverzió három dolog miatt volt fontos:

- A konverziók, vagyis az átváltásra átvett értékpapíroknál minél nagyobb kamatmegtakarítást érjenek el. Ez akár a futamidő meghosszabbítását is jelentheti, illetve egy új aranyalapú kölcsön kibocsátását.
- Az aranykötvények önálló és kizárólagos kibocsátása.
- Az effektív aranybeszerzés.⁸⁷

⁸⁵ „A konzorcium fura szerzet: eseti megállapodást jelent, nem érinti a résztvevők vállalati önállóságát, sőt – ahogy a szerződés szövege mindig kiköti – a partnerek „szolidaritás”, azaz kölcsönös felelősségvállalás nélkül vesznek benne részt. Az üzlet lebonyolításának időtartamára szól.” KÖVÉR György: A Rothschild-konzorcium, a Magyar Általános Hitelbank és a magyar államadósság (1873–1914). In: KÖVÉR György: *A pesti City öröksége. Banktörténeti tanulmányok*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2012. 339.

⁸⁶ FRITZ STERN: *Gold und Eisen. Bismarck und sein Bankier Bleichröder*. C. H. Beck Verlag, München, 2008. 489.

⁸⁷ *Ein Jahrhundert Creditanstalt-Bankverein*. Hrsg. von d. Creditanstalt-Bankverein. Wien, 1957. 91.

A valutaszabályozáshoz szükséges arany beszerzésével kapcsolatosan Budapesten titkos megbeszélésekre került sor 1892. május 4-én és 5-én Wekerle és az ún. Rothschild–Creditanstalt-csoport között.⁸⁸ A megbeszéléseken Adolph von Hansemann és Gerson von Bleichröder neves berlini, Gustav von Mauthner, Theodor von Taussig bécsi és Pallavicini Ede, valamint Kornfeld Zsigmond magyar bankárok vettek rész. A szándéknyilatkozat értelmében a művelet Magyarország és Ausztria esetében egyaránt egy konzorciumon keresztül bonyolítanák le, több budapesti és bécsi pénzügyintézetnek arányos részesedést fognak ajánlani. Szükséges a Monarchia két országának konszenzusa az aranybeszerzést illetően. Ez alapján a két pénzügyminiszter tanácskozást fog tartani, ahol a részleteket megvitatják, majd annak nyomán újabb konferenciát hívnak össze. Monts szerint, más szavakkal kifejezve, a csoport vagy az egész Osztrák–Magyar Monarchiára kiterjeszti az üzletet, vagy egyáltalán nem akarja azt, mert Bécs és Budapest az arany beszerzésének módusában nem volt egy véleményen. Monts újra bizonyossággal állítja, miszerint május 12-én beterjesztik a magyar törvényjavaslatokat az országgyűlés elé. Végül szólt arról, hogy Wekerle valamivel több, mint 45 millió forintnyi aranyat, illetve aranyváltót már összegyűjtött, és a maradék közel 60 milliót 4%-os aranyjárdék-kötvényekben kívánta megszerezni a konzorciumon keresztül. Így a költségvetést nem terhelné, 512,8 milliót fektetne több mint 4%-os kamatozású papírra vagy ezüstre szóló államkötvénybe, vagy az állam által átvett vasúti prioritásba,⁸⁹ amelyet 4%-os arany papírbárdékkal konvertálna át. Egyidejűleg a lejáratú időtartamot az egyes kötvények esetében az értékük szerint meghosszabbítanák, így a törlesztőrészlet csökkenésén keresztül a valutakölcsön visszafizetéséhez szükséges összegből a törlesztési alap részbeni kiesését eredményezhetné. Ez a beavatkozás a német tőkét egyébként csak

⁸⁸ PAAA R 8562. Kaiserlich Deutsches Generalkonsulat für Ungarn. No. 35. Anton von Monts an Leo von Caprivi. Budapest, den 6. Mai 1892.

⁸⁹ Elsőbbségi (prioritási) kötvény: „Olyan kötvények, amelyek kamatai a vállalat jövedelméből még a nyereség megállapítása előtt kifizetésre kerülnek, függetlenül attól, hogy prosperál-e a vállalat, vagy sem.” *Révai Nagy Lexikona* VI. (Dúc-Etele). Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt., Budapest, 1912. 429.

csekély mértékben érinti. Egy 1890-ben tartott ankét alapján a 455,81 millió forintos értékpapírok teljes értékének 4,3%-a Németországot, míg Ausztria–Magyarországot 95,7%-a terheli, így a tőke 3/5 része a Monarchiában helyezkedett el.

A reformok tárgyalása Bécsben és Budapesten

1892. május 14-én Wekerle betérjesztette a törvényjavaslatokat.⁹⁰ Monts jelentésében közzétette az előterjesztés német nyelvű formuláját. Bécsben szintén azon a napon Steinbach is a képviselőház elé terjesztette mind a hat javaslatot.⁹¹ Reuss hoztátette, hogy az előterjesztéseket nem fogadták lelkesedéssel, a nem hivatalos lapok is hasonló hangulatban írtak a fogadtatásáról. A javaslat nem ígerte a készfizetések mielőbbi felvételét. Inkább az eladósodástól tartottak Ausztriában. A képviselőházban felerősödtek azok a hangok, melyek Magyarország érdekét látták a valutaszabályozás mögött, és a kvóta újratárgyalását kívánták.

A magyar kormány tartott attól, hogy az osztrák képviselőházban sokáig elhúzódik a folyamat, míg végül a magyar országgyűlés már nem lesz egyben. Mivel a valutareformról egyszerre kellett rendelkezni, ezt elkerülendő, az 1892. július 8-án tartott minisztertanácson Szapáry miniszterelnök előterjesztése kapcsán kívánták elérni, hogy amíg a valutatörvények meg nem születnek, az uralkodó az üléseket szeptember 26-ig elnapolja.⁹² Ferenc József július 20-án jóváhagyta, hogy az országgyűlés szeptember 26-ig ülésezzen.

A magyar képviselőház 1892. július 11-én kezdte meg a javaslatok tárgyalását. Egész héten tanácskoztak és a javaslatokról egyezkedtek, s július 15-én délután azokat változatlan

⁹⁰ PAAA R 8562. Kaiserlich Deutsches Generalkonsulat für Ungarn. No. 38. Anton von Monts an Leo von Caprivi. Budapest, den 14. Mai 1892.

⁹¹ BA R 901/21554. Valutaregulierung in Österreich-Ungarn. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. Heinrich VII. Prinz Reuss an Leo von Caprivi. Wien, den 16. Mai 1892.

⁹² MNL OL K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (a továbbiakban MTJK) 1892. július 8. 7. pont.

formában elfogadták.⁹³ Wekerle jelentette Steinbachnak, hogy másnap a képviselőház bizottsága a törvényeket átküldte a főrendiházba, ahol következő kedden (július 19-én) kezdik meg a javaslat vitáját. Kérte Steinbachot, hogy okvetlenül tájékoztassa őt, miszerint bizalommal lezárhatják-e a magyar főrendiházi tárgyalásokat. Wekerle rendkívül fontosnak tartotta ezt, ugyanis a főrendiházi tárgyalások elnyújtásával időt nyerhettek volna az osztrákok számára. Másnap Steinbach elismerését fejezte ki Wekerlének. Megkérte, hogy a főrendiházi tárgyalásokat – ha lehetséges –, nyújtsák el, ugyanis a bécsi helyzet nem teljesen biztos.⁹⁴ Az osztrák képviselőház hangulata aggodalommal töltötte el, mert amennyiben a magyar felsőház elfogadja a törvényeket, az Bécsben veszélyes kényszerhelyzetet teremthet.

Július 16-án Monts jelentette, hogy a magyar képviselőház elfogadta a törvényeket, és arról biztosította kormányát, hogy az általános hangulat emelkedett, így a főrendiház kétséget kizáróan megszavazza azokat.⁹⁵ A Bécsből Budapestre érkező jelentések szerint immár az osztrák képviselőházban is megvolt a reformot támogató többség. Magyarországon örültek, hogy a szabályozás a költségvetést említésre méltó módon alig terhelte meg. Monts szerint egyetlen értelmes magyar sem gondolhatta, hogy Ausztria a költségek 70%-át vállalja, Wekerle mégis megpróbálta ezt. A várakozások ellenére Steinbach és Taaffe is a fenti arányokkal támogatták a tervet. Az osztrák parlamentarizmus történetének egy neves eseménye volt, hogy a Taaffe-adminisztráció jócskán faragni tudott a valutaszabályozás Ausztriára eső költségein. Monts újra kifejtette, hogy 1868-ban a 70:30 kvóta arányos volt, ugyanis Magyarország bevétele 115, Ausztriáé pedig 317 millió forint volt, azonban 1892-re, amikor a bevételek 369 és 568 millió forintra emelkedtek, ez az arány már tarthatatlanná vált, sőt a valutaárfolyam is

⁹³ ÖStA FHKA Präs. ZI 3993/1892. Telegramm. No. 329. Wekerle Sándor an Emil Steinbach. Budapest, 15. Juli 1892.

⁹⁴ ÖStA FHKA FM Präs. ZI 3993/1892. Telegramm. Emil Steinbach an Wekerle Sándor. Wien, am 16. Juli 1892. [Az előadói-be pizskozatként bemásolva.]

⁹⁵ PAAA R 8563. Kaiserlich Deutsches Generalkonsulat für Ungarn. No. 55. Anton von Monts an Leo von Caprivi. Budapest, den 16. Juli 1892.

Magyarországnak kedvezett. Az exportáló magyar agrárius körök érdekében állt a magas árszió, mivel a magas árfolyam tartós stabilitást nyújtott. Ténylegesen csak a készfizetések beindítása után egyenlítődhettek ki a keresetek. A reláció vonatkozásában mégiscsak a magyar javaslat elfogadása szerzett népszerűséget, nem kevésbé a pénzügyminiszter, akire Magyarországon az új pénzrendszer megteremtőjeként tekintettek.

A törvényjavaslatok tárgyalását az osztrák képviselőházban 1892. július 15-én kezdték meg. Az első törvényjavaslatot – a koronaérték megállapításáról – 1892. július 16-án nagy viharok közepette 175 mellette és 84 ellenében megszavazták.⁹⁶ Taaffe miniszterelnök ehhez a sikerhez, illetve a képviselőházi beszédéhez gratulált pénzügyminiszterének.⁹⁷ Budapesten 1892. július 19-én a főrendiházban tárgyalták és meg is szavazták a törvényt. Wekerle a voksolás után táviratozott Steinbachnak, hogy a 19-én tartandó szavazást az előző hétvégén szombat délelőttre (július 16.) a bizottság már kitűzte,⁹⁸ és mivel Steinbach táviratát csak szombat délután kapta meg, nem tudott az ülés elnapolásáról intézkedni.

Az osztrák képviselőházban a valutatörvényeket 1892. július 21-én megszavazták, és így a házüléseket határozatlan időre elnapolták.⁹⁹ Az osztrák felsőház a következő héten (július 26.) tárgyalta a javaslatokat. Max von Ratibor bécsi nagykövetségi első titkár megígérte, hogy ha megszületnek a törvények, akkor azonnal megküldi azokat Berlinbe. Az érmeszerződésbe foglalt kvótakulcs alapján a „lebegő” adósság beváltásainak költségeit 70%-ban Ausztria és 30%-ban Magyarország viselte. Ratibor is Montshoz hasonlatosan kiemelte, hogy a 70:30 arányú kvóta hátrányos helyzetbe hozza Ausztriát Magyarországgal szem-

⁹⁶ Wolfgang FRITZ: I. m. 148.

⁹⁷ Telegramm. Eduard von Taaffe an Emil Steinbach. Wien, 17. Juli 1892. közli: *Der politische Nachlaß des Grafen Eduard Taaffe*. Mit einem Porträt Taaffes und einem Schriftstück in Faksimile. Hrsg. von Arthur SKEDL. Rikola Verlag, Wien, 1922. 269.

⁹⁸ ÖStA FHKa FM Präs. Zl 3993/1892. Telegramm. No. 378. Wekerle Sándor an Emil Steinbach. Budapest, 16. Juli 1892.

⁹⁹ PAAA R 8563. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. No. 194. Maximilian Prinz Ratibor an Leo von Caprivi. Wien, den 22. Juli 1892.

ben. Továbbá megjegyezte, hogy értesülései szerint a magyar kormány és a parlament minden kétséget kizáróan beleegyezett a 35%-os költségátvállalásba. Kiemelte még, hogy az osztrák kormánynak ez nem az utolsó próbálkozása lesz a kedvezőbb helyzet kiharcolására. Ratibor nem tájékozódhatott körültekintően, ugyanis a magyar törvényhozás ebbe értelemszerűen nem ment volna bele. Hozzátette, hogy akadnak olyanok az osztrák képviselőházban, akik nem kívánják a kvótát megbontani, viszont őket nem akarta senki meghallani. Az osztrák felsőház 1892. július 27-én változtatások nélkül elfogadta a javaslatokat.¹⁰⁰

A Rothschild-csoporttal kötött szerződés a papír- és ezüstpénzek konverziójára

1892 októberének végére Szapáry helyzete a kormányban meggingott. Időközben Wekerle közölte vele, hogy a konverziós szerződést a Rothschild-csoporttal még nem tudja megkötni. Az 1892. november 2-án tartott minisztertanácson Wekerle tájékoztatója alapján Szapáry elmondta, hogy nincs mód a szerződések megkötésére, és ennek következtében a miniszterelnök bejelentette a kormány lemondását.¹⁰¹ Ezt az uralkodó 1892. november 6-án elfogadta. Az utódlás körül kialakult helyzetből végül Wekerle Sándor került ki győztesként, így Ferenc József 1892. november 17-én Bécsben hivatalosan kinevezte miniszterelnökké.

A német tőke bevonása a valutareformban már biztosra volt vehető. Monts egy Wekerléhez közel álló személytől szerzett értesülések alapján 1892. december 2-án írt jelentést.¹⁰² A megakadt tárgyalások ellenére a valutaszabályozással összefüggésben álló konverziós megállapodást információi szerint 1893 januárjában köthetik meg. Tudomása szerint a tárgyalások a

¹⁰⁰ Wolfgang FRITZ: I. m. 151.

¹⁰¹ MNL OL K 27. MTJK. 1892. november 2.

¹⁰² PAAA R 8563. Kaiserlich Deutsches Generalkonsulat für Ungarn. No. 89. Anton von Monts an Leo von Caprivi. Budapest, den 2. Dezember 1892.

nagybankok képviselőivel vontatottan haladtak, mert Bécsben magyar oldalról a konverziós üzletből a Bodencreditanstaltot ki akarták rekeszteni. Wekerle mellőzte a konkurenciát, egyet azok közül, amelyet Taussig vezetett. Így vélhetően csak Ausztria köti majd meg a konverziót a Bodencreditanstalttal. Szólt arról is, hogy magyar oldalon még folynak a tárgyalások arról, hogy mely bankkal kössenek szerződést. Előnye a berlini Mendelssohn bankháznak volt, amellyel még Szapáry épített ki kapcsolatot. A magyar kormány azon az állásponton volt, hogy egy elismertebb pénzintézetet kellene választania. Monts szólt arról, miszerint bizalmi emberének véleménye alapján a Monarchiában a hosszú békeidőszaknak és a kedvező pénzügyi helyzetnek köszönhetően a tőkebefektetésekhez alkalmas az idő. Monts egy másik bizalmi embere szerint, aki a pénzügyi szektorban dolgozott, a magyarországi tőkebefektetések nem hosszú lejáratúak, és az államháztartás sem kipróbált még. Ennek ellenére a berlini aranyévjáradék jegyzése kiemelkedően magasán, 96 százalékponton állt. Az óriási mennyiségű aranyjáradék-kötvénnyel, amelyet ha Magyarország a piacra dobna, a konverzióknak köszönhetően nagyon leköthetné magát. Monts szerint, aki egyébként szkeptikus volt a magyar állampapírokkal kapcsolatban, felmerülhet igény a vásárlókban a „nem első osztályú papírok” iránt.¹⁰³ Monts szakmailag nagy hibának tartotta, hogy Wekerle nem kívánt Taussiggal, Bécs első számú, megkerülhetetlen pénzügyi tényezőjével szövetkezni.

Ezt a pénzügyi beavatkozást a Rothschild-konzorcium tagjai kellőképpen előkészítették. Ennek értelmében a konzorcium bankjai már 1892 folyamán érintkezésbe léptek párizsi és londoni pénzügyi körökkel a konverziók és az aranykötvények tárgyában, és ott megerősítésre találtak az üzletet illetően. Példának okáért a Creditanstalt érdekkörébe tartozó bankok jelezték, hogy a névérték 95%-os árfolyamán az értékpapírokat átveszik, így az 1893 januárjában esedékes szerződéseket a Monarchia két kormányával megköthetik.¹⁰⁴

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ *Ein Jahrhundert Creditanstalt-Bankverein*. I. m. 92.

A Creditanstalt 1893. január 2-án igazgatótanácsot tartott, ahol értesítették a jelenlévőket arról, hogy a közeljövőben a Rothschild-konzorcium szerződést tervezett aláírni a Monarchia két kormányával.¹⁰⁵ Mauthner előadta, hogy az osztrák kormány 300 millió forint értékű 5%-os, valamint 4,75%-os államkötvényt bocsát ki jegyben és ezüstben, valamint a magyar kormány pedig 483 millió forint 5%-os államkötvényt szintén jegyben és ezüstben. Mauthner szólt arról is, hogy a magyar kormány 4 millió aranyforint és 25 millió márka összegű alacsony kamatozású aranykötvényt is ki kívánt bocsátani. A konverziók mértékét csak úgy tudjuk megérteni, ha azt számokban is igyekszünk kifejezni. Az megegyezett például az osztrák és a magyar államadósság közel hatodával, valamint az Osztrák–Magyar Monarchia értékpapír-állományának tizedével.

Elérkezett az idő a szerződések megkötésére a Rothschild-csoporttal Bécsben és Budapesten is. A Szapáry-kabinet váltsága közepette Wekerle időt kért a miniszterektől, hogy a pénzügyekkel kötendő szerződéseket az aranybeszerzéssel kapcsolatban lezárhassa. Az egyezmények aláírására azonban nem került sor 1892-ben, csak 1893 januárjában. A megállapodás megkötéséről Wekerle mint miniszterelnök és pénzügyminiszter tájékoztatta a minisztertanácsot 1893. január 7-én. Beszámolt a minisztereknek arról, hogy a valutaszabályozásához szükséges arany beszerzéséhez papír- és ezüstpénzjegyek konverziójáról egyezményt kötött a Rothschild-csoporttal. Ennek fényében a konzorcium a bevonásra került papír- és ezüstpénzekért 1000 millió korona értékben 4%-os járadékkötvényeket bocsát ki, amelyeket 90%-os nettó árfolyamon vesz át, azzal a kikötéssel, hogy 500 millió korona járadékkötvényt fix módon vállal át, a további kötvényekre pedig lehetőséget tart fent.¹⁰⁶ A csoport által átvett kötvények 92,4%-os árfolyamon felüli eladásából az állam felerészben részesedik. További egyezményt kötött a minisztérium közel 16 millió forintos magasabb kamatozású aranycímletek konvertálására. A konverzióból származó nyereség alapján

¹⁰⁵ Archiv der Bank Austria – Creditanstalt, Verwaltungsratsprotokoll No.: 1. 02. Januar 1893.

¹⁰⁶ MNL OL K 27. MTJK 1893. január 7. 11. pont.

a 16 millió értékű aranykötvény bevonásához szükséges összeggel együtt közel 90 millió forintnyi aranyjáradék bocsátható ki. Ennek eredményeképpen a koronaérték életbeléptetéséhez szükséges mennyiséget be tudják szerezni, valamint a pénztári készleteket egészítik ki. A 90 milliós összegből egyelőre 30 millió beszerzésére kötöttek szerződést. A pénzügyi beavatkozásból a budapesti pénzintézetek 37%-ban részesednek, azt, hogy mely magyarországi bankházakon keresztül végzik a tranzakciót, a minisztertanácsi jegyzőkönyvből nem lehetett megtudni.

1893. január 5-én és 6-án Budapesten tárgyaltak a magyar miniszterelnök és a Rothschild-csoport képviselői a konverziós szerződésről. A konferencia eredményeképpen aláírták az egyezményt, tudósította erről a kormányát Reuss német nagykövet.¹⁰⁷ Reuss értesüléseit az osztrák pénzügyminisztériumból vette, ott az információit megerősítették. Az üzletbe bevont bankok: Magyar Jelzáloghitelbank, Magyar Leszámítoló- és Pénzváltó Bank, Wiener Unionbank, Mendelssohn Berlin, Magyar Kereskedelmi és Iparbank, Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és a Pesti Első Hazai Takarékpénztár.

Erről a jelentőségteljes szerződéskötésről a Rothschild-csoporttal Monts is beszámolt, aki szerint csak előjáték volt az 1893. január 6-án, Budapesten megkötött egyezmény Wekerle, Hansemann és Taussig között.¹⁰⁸ Jelezte, hogy Taussig a komoly nézetkülönbségek ellenére kötötte meg az egyezményt. Taussig latba vetette az összes befolyását a vasúti igazgatótanácsban, hogy az éves törlesztőrészletű, rövidítés nélküli kuponadó felét az igazgatótanács átvegye.

Mint arról már Monts korábbi jelentéseiben is beszámolt, Wekerle a kezdetekben azon a konzekvens állásponton volt – amivel a nagybankok nézeteivel szemben lépett fel –, miszerint a valutaszabályozást csak a konverziókkal együtt lehet véghezvinni, illetve a konverzióknak a szabályozást meg kellett előznie. Wekerle kérte az országgyűlés hozzájárulását a valutaszab-

¹⁰⁷ PAAA R 8939. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. Heinrich Prinz Reuss an Leo von Caprivi. Wien, Budapest, den 7. Januar 1893.

¹⁰⁸ PAAA R 8939. Kaiserlich Deutsches Generalkonsulat für Ungarn . No. 1. Anton von Monts an Leo von Caprivi. Budapest, en 7. Januar 1893.

bályozáshoz, egyben kikötve azt, hogy az nem jár többletköltségekkel, ugyanis konverzió útján 70 milliós aranybeszerzést tud elérni az éves kamatok tőkésítésével. Egyúttal hozzátette, mesterséges segítséggel vagy anélkül, de a 4%-os magyar aranyjáradék árfolyama fokozatosan emelkedett, és elérte a 97-98% pontos állást. A konverziókból származó nyereség a reményeknek megfelelően növekedett, és az új államkötvényekből jutalékokat könyvelhetett el. Wekerle a budapesti magyar pénzügyintézetek és a berlini Mendelssohn bankház részesedését is támogatta. Másfelől Wekerle elégtételt vett, mivel áthárította a konverziók teljes kockázatát. Amennyiben az osztrák–német nagybanki körök a magyar adósságkötvényeket 400 millió márka összegben fixen átvették, és az azt követő három évben hasonló összeg átvételére köteleznék a magyar kormányt, úgy a tőzsdétől a magyar állam bizalmi szavazatot kapna, amellyel a magyar hitelre kedvező hatást gyakorolna.

A Creditanstalt 1893. január 9-én igazgatósági ülést tartott, ahol Julius Blum igazgató tájékoztatta a tagokat a magyar kormánnyal sikeresen befejezett konverziós tárgyalásokról és szerződésről.¹⁰⁹ A paraméterek az 1893. január 2-án tartott igazgatótanácson Mauthner által előadottak tekintetében nem változtak.

A magyar kormánnyal megkötött konverziós szerződés részleteit illetően Blum igazgató az igazgatótanácson számolt be. A jegyzőkönyvből megtudhatjuk, hogy Mauthner éppen az osztrák kormánnyal tárgyalt szintén a konverzióval kapcsolatban. Blum kifejtette, hogy a konzorciumon keresztül a magyar kormánytól 232 millió forint értékben 4%-os koronajáradékot, amelyet 91% ponton, valamint 18 millió forint aranyjáradékot, amelyet 94,5% berlini áron vett át.¹¹⁰ Továbbá a szerződés kimondott még egy körülbelül 80 milliós összegű aranyjáradékot is, amely a magyar értékpapírokból konvertálandó. Blum

¹⁰⁹ Archiv der Bank Austria – Creditanstalt, Vorstandsprotokoll 09. Januar 1893.

¹¹⁰ Archiv der Bank Austria – Creditanstalt, Verwaltungsratsprotokoll No.: 2. 10. Januar 1893.

nyomatékosította, hogy a Creditanstalt a magyar kormánnyal kötött konverziókból 18%-ban részesült.¹¹¹

Az osztrák pénzügyminisztérium és a Rothschild-csoport érintett bankjai között a tárgyalások pedig még folyamatban voltak.

Adolph Hansemann életrajzírója a róla szóló biográfiában elemezte, hogy mekkora részt vállalt az 1893. év elején megindult magyar konverziókból a berlini Disconto-Gesellschaft. Átvett 277 053 300 papírforintot, 24 470 300 ezüstforintot és földbirtok-tehermentesítési kötelezvényt, 60 000 000 forint aranyjárdék és 35 000 000 forint hároméves 5%-os államadósság-levelet.¹¹² A Disconto-Gesellschaft a magyar valutakonverziókból 9%-ban, az aranybeszerzésből pedig 18%-ban részesült.¹¹³

Ausztriában ugyanazt a szerződést bizonyos eltéréssel néhány nappal később kötötték meg. Steinbach 1893. január 11-én írta alá a Rothschild-csoporttal – amely k. k. priv. österreichischen Creditanstalt für Handel und Gewerbeől, a Rothschild bécsi bankházból és a k. k. priv. allgemeine österreichischen Bodencreditanstaltból állt – a konverziós egyezményt.¹¹⁴ A szerződés 12 pontból tevődött össze, és a feltételek hasonlóak voltak a magyarhoz, az összeg itt 60 millióról szólt. Másnap Reuss bécsi német nagykövet tudósította a kormányát a szerződés megkötéséről.¹¹⁵

1893. január 20-án a Bodencreditanstalt is igazgatótanácsot tartott, ahol Theodor Taussig beszámolt az osztrák és a magyar

¹¹¹ Uo.

¹¹² Hermann MÜNCH: *Adolph von Hansemann*. Drei Masken Verlag, München-Berlin, 1932. 108–109.

¹¹³ KÖVÉR György: I. m. 357.

¹¹⁴ ÖStA FHKA FM Präs. Zl 308/1893. Übereinkommen, abgeschlossen am heutigen Tage zwischen Seiner Excellenz dem k. k. österreichischen Finanzminister Herrn Dr. Emil Steinbach einerseits und einem Consortium bestehenden aus der k. k. priv. österreichischen Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe, dem Bankhause S. M. Rothschild in Wien und der k. k. priv. allgemeine österreichischen Boden-Credit-Anstalt, anderseits. Wien, am 11. Jänner 1893.

¹¹⁵ PAAA R 8563. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. Heinrich VII. Prinz Reuss an Leo von Caprivi. Wien, den 12. Januar 1893.

kormányval megkötött konverziós szerződésekről.¹¹⁶ Taussig előadta, hogy milyen mennyiségű kötvényt, ezüstöt, valamint papírpénzt vett át a Monarchia kormányaitól külön-külön a konzorcium. Jelezte a jelenlévőknek, hogy a magyar kormány a szerződést a konzorcium tagjaival egyetemes szolidaritás nélkül kötötte meg, jótállást csakis a tulajdonosi arányban állapítottak meg. Ugyanakkor kijelentette, hogy az osztrák kormány pedig a szokásoknak megfelelő felelősséget várt el a Rothschild-csoport tagjaitól. A Bodencreditanstalt az 1000 milliós üzletből 9%-os arányban, az aranybeszerzésből pedig 8,70%-ban részesült.¹¹⁷

Összegzés

A diplomáciai iratok forrásértéke az esetleges kritikák ellenére is megkérdőjelezhetetlen. Ezek nem parttalan beszámolók, hanem komoly politikai és gazdasági jellemzések, amelyeket a német külügyminisztérium II. kereskedelmi osztályán hozzáértő módon értékelték. Innen továbbították őket a birodalmi kincstári hivatalba, a szükséges lépések megtételére.

Egy személy, aki külföldi missziót teljesít, többnyire egyértelműen hazája érdekeit szolgálja, és ezzel a szemmel értékeli az eseményeket. Törekszik arra, hogy munkáját a lehető legjobb tudása szerint teljesítse, miközben objektivitása esetleges hiányának is lehet forrásértéke.

A konzuli jelentések előnye, hogy szemben Béccsel, ahol sokféle üggyel kellett foglalkozni, a diplomaták Budapesten vagy Triesztben jobban elmélyülhettek az adott ország politikai és gazdasági életében. Több alkalmuk nyílhatott politikai, gazdasági és társadalmi folyamatok behatóbb tanulmányozására, vizsgálatára, mélyebb és alaposabb jelentésekben tájékoztatták a német külügyminisztériumot.

A diplomaták jelentései egyértelműen hasznosak a Monarchia valutaszabályozásának vizsgálatakor. Bizonyos ese-

¹¹⁶ Archiv der Bank Austria – Bodencreditanstalt, Verwaltungsratsprotokoll 20. Januar 1893.

¹¹⁷ KÖVÉR György: I. m. 357.

tekben olyan eseményekre hívták fel a figyelmünket – például Hansemann és Bleichröder berlini bankárok budapesti látogatása 1892 májusának elején –, amelyeknek nincs nyoma a hazai levéltárak anyagában. Azért is érdekesek ezek a beszámolók, mert egy külföldi szemével készültek, aki diplomáciai szolgálatot látott el, de mégis a korban külföldiként, idegenként szemlélte az eseményeket.

Tény az is, hogy Németországban elsősorban ezekből a jelentésekből ismerték az eseményeket, ezek alapján alakítottak ki képet a valutaszabályozásról. Az pedig meghatározó jelentőséggel bírt, hogy a legfontosabb gazdasági partner hogyan látta a Monarchiának ezt a gazdasági lépését.

A német diplomaták érzékelték a Monarchia szakpolitikusaiknak kezdeti hezitálását az új valuta alapjának kiválasztásában. Hangsúlyozták, hogy támogatják a Monarchia törekvéseit a márkarendszer meghonosításában. 1891 első hónapjaiban azonban a két ország közötti túlzott függőség veszélye miatt az osztrák és a magyar pénzügypolitikusok ezt elvetették. Kritikai megjegyzéseik is érdekesek, mert fontos részletkérdésekre irányultak, példának okáért Magyarország gazdasági teljesítőképességével összhangban a kvótát is módosítani kellett volna – nézeteik szerint.

A német diplomaták az események kezdetén már tapasztalták, hogy a két pénzügyminiszter között nincs összhang. Egyértelműen látták Dunajewski hátráltató magatartását. Reuss azonban nem értette, miért Steinbachot nevezték ki osztrák pénzügyminiszterré, Monts viszont azonnal jelentette, hogy ezáltal Wekerle pozíciója megerősödött. Ebből is kitűnik, mennyire meghatározó, hogy milyen személyiség látja el a külügyi missziót.

Természetesen voltak fals értesülései is a diplomatáknak, például az, hogy a Monarchia a reformhoz szükséges aranyat Oroszországból fogja beszerezni, holott ez elsősorban német, osztrák, másodsorban magyar bankokon keresztül történt. Mindezek alapján meggyőződésünk, hogy van forrásértéke a diplomatabeszámolóknak, így helyük van történeti szakmunkákban.